

'Niet alleen een begrip maar ook een toevluchtsoord'



Op 30 mei van dit jaar nam Jacques Berkelaar afscheid van het Academisch Ziekenhuis Utrecht. Maar liefst 36 jaar had hij er gewerkt als hoofd tuindienst. In die jaren groeide hij uit tot een begrip. Hij stond bekend als 'de tuinman met het rode gezicht' die overal op het terrein was te vinden, met iedereen een praatje maakte en, last but not least, regelmatig opdook als gastspreker wanneer iemand het ziekenhuis na trouwe dienst verliet. Als onderhoudend causeur kende Berkelaar zijn gelijke namelijk niet in het Academisch Ziekenhuis.

Erfenis

Nu hij de pensioengerechtigde leeftijd heeft bereikt, is er alle reden eens terug te blikken op zijn jarenlange verblijf op het AZU-terrein, de eerste 30 jaar aan de Catharijnesingel en de laatste 6 jaar in de splinternieuwe omgeving in de Uithof. 'Ik ben op 1 maart 1959 als hoofd tuindienst

ving een eigentijdse tekening wordt gegeven van de plek waar hij bij het duel om het leven kwam. Soms is het ook minder geslaagd: bij de in het midden van de 16de eeuw in Blauwkapel geboren Jannechgen Peters wordt een achttiende eeuwse afbeelding van haar geboortedorp gegeven. Haar leven speelde zich vooral in Utrecht af. Overigens is de keus van de portretten niet altijd de beste geweest en wordt teveel geleund op de karige collectie in de iconografische atlas van het Gemeentearchief. Zo krijgen we van Hubert van Buchel een 19de eeuwse getekende kopie voorgeschoteld in plaats van het originele en aardige zestiende-eeuw portretje in de Universiteitsbibliotheek. En net als in het eerste deel bij de schilder Erich Wichman, wordt in dit deel bij Herman Saffleven gekozen voor een eigenhandig kunstwerk in plaats van voor een portret. Me dunkt dat bij beeldende kunstenaars één afbeelding niet altijd voldoende is.

Een ander gemis was voor mij dat de auteurs maar zelden het exacte woonadres van hun hoofdpersonen geven. Van het in dit opzicht zeer rijke Utrechtse archief wordt in het algemeen nog veel te weinig gebruik gemaakt en ook hier heeft men de kans gemist om iedere historische figuur zijn 'plaats' in de huidige stad te geven. Dat zou bijvoorbeeld erg hebben kunnen helpen bij het aanbrengen van plaquettes en gedenkboarden.

We mogen ons overigens wel afvragen wat de toekomst van de reeks zal zijn. Voorlopig staat nog slechts één deel op het programma, dat volgend jaar zal verschijnen. Ikzelf zou graag zien dat de serie uitgroeit tot een bruikbaar apparaat voor historisch onderzoek. Daarvoor is een lange adem vereist. Wie een woordenboek uit de kast pakt doet dat in de verwachting het door hem gezochte woord daarin aan te treffen. Een incompleet woordenboek deugt niet. Voor een biografisch woordenboek is dat niet anders, en

thus geldt ook hiervoor: hoe completer, hoe beter. Het *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* (10 delen 1911-1937) is nog altijd het eerste boek om naar te grijpen voor wie geïnteresseerd is in de 'faits et gestes' van Nederlanders die voor 1910 zijn overleden. Het bevat biografische gegevens over bijna 25.000 personen. Sinds een aantal jaren wordt gewerkt aan een vervolg waarin vooral aandacht wordt besteed aan figuren uit het meer recente verleden. In de vier eerste delen van dit *Biografisch Woordenboek van Nederland* (1979-) zijn inmiddels ook al weer enkele duizenden levens beschreven. Afgezet tegen de grote prestatie die werd geleverd door de redacties van het *NNBW* en het *BWN* steekt die van de zevenkoppige redactie van de serie *Utrechtse biografieën*, vooralsnog pover af. Bevatte het in 1994 verschenen eerste deel 43 levensbeschrijvingen van 'bekende en onbekende' Utrechters - het preutse neologisme 'Utrechters' zal nooit over mijn lippen komen -, het nu verschenen deel bevat er 38. Samen zijn dat er 81 uit de naar schatting 1 miljoen mensen die in de afgelopen twintig eeuwen op Utrechtse bodem hebben geleefd. We moeten hopen dat de redactie het karwei mag voortzetten nadat het derde deel zal zijn verschenen. Samengevat, net als met het eerste deel van de *Utrechtse biografieën* is het een plezier om in deze bundel te snuffelen. Een aanrader, die naar meer doet verlangen.

J. Aalbers, e.a. (red.), *Utrechtse biografieën: levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Utrechters*, deel 2 (Amsterdam/Utrecht 1995).

aangesteld. De toenmalige directie vond dat er iets moest gebeuren aan de verwaarloosde tuinen. Er waren drie tuinlieden in dienst, maar die behoorden niet meer tot de jongsten. Van hen mocht natuurlijk niet worden verwacht dat zij de tuinen volledig zouden oppakken. Dat die zo verwaarloosd waren, moet als een erfenis van de Tweede Wereldoorlog worden gezien. Het ziekenhuis-terrein aan de Catharijnesingel had daarvan veel te lijden gehad. Zo lagen er verspreid over het terrein schuttersputjes. In de eerste jaren na de oorlog was er niet zoveel aandacht voor de tuin. Wel werd na verloop van tijd een tuinarchitect aangesteld in de persoon van mevrouw Ter Pelkwijk, de dochter van de bekende Utrechtse burgemeester. Zij was echter al niet meer in dienst toen ik werd aangesteld. Het initiatief daartoe ging uit van de directie die een groene omgeving van groot belang voor het ziekenhuis achtte. De directie richtte een verzoek aan de toenmalige chef van de hortus botanicus, de heer van Veen, om het beheer van de tuin over te nemen. Omdat Van Veen het druk genoeg had, zocht hij naar een 'flinke jonge vent' als tuinbaas. Via via kwam hij bij mij terecht. Ik werkte toen bij het Rijksinstituut van de Volksgezondheid in Bilthoven.

Parkeerplaatsen

Als ik nu zo terugblik op mijn loopbaan bij het AZU, is het meest in het oog springende het feit dat ik de onvoorstelbare opgang van de economie, die begon in de jaren '60, vanaf het begin heb meegemaakt. Die is aan de tuindienst van het AZU niet voorbij gegaan. We hebben in die jaren van economische groei bij wijze van spreken moeten vechten om iedere meter grond. Neem nu het autotijdperk, dat in de jaren '60 begon. Toen ik aankwam, waren er zo'n 60 parkeerplaatsen op 15 hectaren bebouwing. Vlak voor het vertrek van de Catharijnesingel in 1989 waren er al zo'n

670 parkeerplaatsen - en dat waren er nog te weinig. Nu, anno 1995, zijn er in de Uithof 1670 parkeerplaatsen. En dan nog komt het ziekenhuis er duizend te kort. Door de voortdurende uitbreiding van het ziekenhuis, was het terrein vaak bezaaid met bouwmaterialen voor parkeerplaatsen en voor nieuwe gebouwen. Als tuindienst moesten we weleens meewerken om oude kastanje- en eikebomen te rooien. Daar stond echter veel tegenover. Je was als tuinman altijd graag gezien in het ziekenhuis omdat je bezig was de tuin en de kamers van personeel en patiënten te verfraaien. De tuindienst had toen al de beschikking over een eigen kas waarin allerlei soorten groen werden gekweekt. Daarmee haalden we ook de pers, zoals in 1966 met de bananenboom.'

Bananenboom

Berkelaar doet hiermee op artikelen in onder meer het *Utrechts Nieuwblad* en de *Haagsche Courant* die in dat jaar berichten over een twee meter hoge bananenboom die zeven keer vrucht droeg en goed eetbare bananen opleverde. 'Vruchtdragende bananenbomen zijn in Nederland over het algemeen alleen te vinden in botanische tuinen en dierentuinen', zo becommentarieerde de *Haagsche Courant* het opmerkelijke feit dat een ziekenhuiskas een bananenboom herbergde. De tuindienst had naast de 'groene' activiteiten ook een sociale functie. 'Vrijwel iedere patiënt, maar ook bijna ieder nieuw personeelslid werd de kas getoond. Ik ben er altijd een voorstander van geweest iedereen welkom te heten in de kas: het ziekenhuis is niet alleen een werkplaats maar ook een gemeenschap.' Enkele jaren na zijn aanstelling als hoofd tuindienst, werd Berkelaar ook gevraagd enkele uren les te geven in de groenvoorziening aan het verplegend personeel, iets dat hij jarenlang welsprekend heeft gedaan. Tevens ontstonden nauwe banden met de afdeling psychiatrie van

het ziekenhuis. Tal van psychiatrische patiënten vonden onderdak bij de tuindienst. 'Het contact met psychiatrie is ontstaan in de jaren zestig. Toen kregen we regelmatig hulp van de zogenaamde 'kruipploeg': die bestond uit enkele patiënten die blad harkten in de herfst.' Dat het contact door de afdeling psychiatrie werd gewaardeerd, bleek bij het afscheid. Bij die gelegenheid onthulde prof. H. van Engeland, hoofd van de afdeling psychiatrie, dat er op het nieuwe ziekenhuis-terrein in de Uithof een plein naar de tuinman zou worden genoemd.

Nostalgie

De overgang van binnenstad naar Uithof, heeft veel oudgedienden onder het ziekenhuispersoneel met gemengde gevoelens vervuld. Berkelaar is daarentegen moeiteloos meegegaan naar het nieuwe ziekenhuis in de Uithof, hoewel hij toen al met de VUT had kunnen gaan. Hij zegt erover: 'Natuurlijk kijk ook ik met een zekere nostalgie naar de tijd op de Catharijnesingel, toen onze kas grensde aan de roemruchte Vaartsestraat. Maar de uitbreiding was onvermijdelijk gezien het toenemende autoverkeer en de hoogst noodzakelijke nieuwbouw.' Wat hem in het ziekenhuis altijd het meest bekoorde, was dat het veel in zich verenigde. 'Het was een opleidingscentrum van specialisten, maar tegelijk een gasthuis voor gewone Utrechtse. Het ziekenhuis stond niet alleen op een hoog medisch plan en was als zodanig een begrip, het was ook een toevluchtsoord voor de Utrechtse bevolking.'